

DOI: <https://dx.doi.org/10.51788/tsul.jurisprudence.3.1./EJIG1142>
UDC: 347.7(045)(575.1)

IJODKOR MUALLIFNING ISH BERUVCHI YOKI BUYURTMACHI BILAN O'ZARO MUNOSABATLARIDA MUALLIFLIK HUQUQLARI USTUVORLIGINI HUQUQIY TA'MINLASH MASALALARI

Okyulov Omonboy,
O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan yurist,
yuridik fanlar doktori, professor
ORCID: 0000-0001-8420-0365
e-mail: o.okyulov@tsul.uz

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqolada ijod erkinligi va u bilan bog'liq ravishda ijodkor muallif huquqlarining mohiyati, fuqarolik muomalasida ularning dinamikasi tahlil etiladi. Muallif fikricha, ijod erkinligini inson huquq va erkinliklarining tarkibiy qismi sifatida konstitutsiyaviy islohotlar jarayonida yanada boyitish zaruriyati mavjud. Ijod erkinligi amalga oshirilganda, har doim fan, adabiyot, san'at asarlari, patent huquqi obyektlari yaratiladi, intellektual mulk obyektlari vujudga keladi. Ushbu obyektlar huquqiy muhofazaga layoqatli bo'lganda, ijodkor mualliflarda mutlaq huquqlarni olishga nisbatan ustuvorlik, afzallik mavjud. Bunday imtiyoz hatto intellektual mulk obyekti uchun ish beruvchi bilan tuzilgan mehnat shartnomasi yoxud buyurtmachi bilan tuzilgan fuqarolik shartnomasi asosida yaratilganda ham amal qilishi mumkin. Muallif uning xususiyatlarini tahlil etib, ularning huquqni qo'llash va sud amaliyotida namoyon bo'lish mexanizmini shakllantirish bo'yicha o'z takliflarini asoslab berishga harakat qiladi.

Kalit so'zlar: ijod erkinligi, ijodkor muallif, ish beruvchi, buyurtmachi, mehnat shartnomasi, ilmiy tadqiqot ishlari shartnomasi, mualliflik buyurtmasi shartnomasi, mutlaq huquqlar, ijodkor muallifning shaxsiy huquqlari, ijodkor muallifning mulkiy huquqlari.

ВОПРОСЫ ПРАВОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРИОРИТЕТНОСТИ АВТОРСКИХ ПРАВ В ОТНОШЕНИЯХ АВТОРА С РАБОТОДАТЕЛЕМ ИЛИ ЗАКАЗЧИКОМ

Окюлов Омонбой,
доктор юридических наук, профессор,
заслуженный юрист Узбекистана

Аннотация. В данной научной статье анализируется сущность свободы творчества и динамика в гражданском обороте прав автора-создателя. Автор утверждает, что имеется существенная необходимость обогащения свободы творчества как составной части прав и свобод человека в процессе конституционных реформ. При реализации свободы творчества всегда создаются произведения науки, литературы, искусства, объекты патентных прав, возникают объекты интеллектуальной собственности. При наличии признаков правовой охраны способности этих объектов у автора-создателя возникают преимущество и приоритет в приобретении исключительных прав. Такие преимущества могут быть реализованы даже в случае, когда объект интеллектуальной собственности создан на основе трудового договора, заключенного с автором и работодателем, либо на основе гражданского

договора, заключенного между заказчиком и автором. Автором статьи анализируются особенности проявления приоритетности прав автора в правоприменительной и судебной практике.

Ключевые слова: свобода творчества, автор-создатель, работодатель, заказчик, трудовой договор, договор на проведение научно-исследовательских работ, договор авторского заказа, исключительные права, личные права автора-создателя, имущественные права автора-создателя.

ISSUES OF LEGAL PRIORITY OF COPYRIGHT IN THE RELATIONSHIP BETWEEN THE AUTHOR AND THE EMPLOYER OR CUSTOMER

Okyulov Omonboy,

Honored Lawyer in Uzbekistan,
Professor, Doctor of Legal Sciences

Abstract. This scientific article analyzes the essence of freedom, creativity and dynamics in the civil circulation of the rights of the author-creator. The author argues that there is a significant need to enrich the freedom of creativity as an integral part of human rights and freedoms in the process of constitutional reforms. When realizing the freedom of creativity, works of science, literature, art, objects of patent rights are always created objects of intellectual property. If there are signs of the legal protection of the ability of these objects, the author of the creator has advantages, a priority for acquiring exclusive rights. Such an advantage can be realized even in the case when the intellectual property object is created on the basis of an employment contract concluded with the author and employers or on the basis of a civil contract concluded between the customer and the author. The author analyzes the features of the manifestation of the priority of the author's rights in law enforcement and judicial practice.

Keywords: freedom of creativity, author-creator, employer, customer, employment contract, contract for scientific research, literary order contract, exclusive rights, personal rights of the author-creator, property rights of the author-creator.

Har qanday huquq, shaxsiy bo'ladimi yoki mulkiy, huquq subyekti uchun muayyan ahamiyatga ega. Odatda moddiy obyektlarga nisbatan mulk huquqi shaxsiy huquqlar bilan uzviy bog'liq bo'lmaydi. Biroq intellektual mulk huquqida shaxsiy va mulkiy huquqlar o'rtasida uzviy bog'liqlik mavjud. Bu holat FKning 1033-moddasida o'z ifodasini topgan. Unga ko'ra, intellektual ijodkorlar o'z faoliyat natijalariga nisbatan shaxsiy nomulkiy va mulkiy huquqlarga ega bo'ladilar. Shaxsiy nomulkiy huquqlar ijodkor muallifga, uning mulkiy huquqlaridan qat'i nazar – tegishli bo'ladi va uning intellektual faoliyati natijalariga tegishli bo'lgan mulkiy huquqlari boshqa shaxsga o'tgan taqdirda ham ijodkorning o'zida saqlanib qoladi.

Shu o'rinda qonun ijodiy faoliyat natijalari bo'lgan intellektual faoliyat natijasining muallifi deb e'tirof etilish huquqi, ya'ni mualliflik huquqiga alohida urg'u beradi. Shuni ta'kidlash o'rinliki, o'zbek tilidagi qonunlar matnlarida ushbu urg'uni alohida ilg'ab olish qiyin va ko'p hollarda uni boshqa kategoriyalar bilan almashtirish, chalg'itishga ham olib kelishi mumkin. Gap bu o'rinda "pravo na avtorstva" – mualliflik huquqi va "avtor-skoye pravo" – mualliflik huquqi o'rtasidagi farq to'g'risida bormoqda. 1033-moddaning 3-qismi ham, boshqa qonunlar ham, afsuski, ushbu kategoriyalar o'rtasidagi farqni ochib bermaydi va mualliflik huquqi har ikki holatga nisbatan bir xil ibora tarzida qo'llanadi. Holbuki, mualliflik huquqi, ya'ni ijod-

korning o'z ijod mahsuliga nisbatan muallif sifatida e'tirof etilishi, muallif sifatida tanilishi huquqi intellektual mulk huquqida barcha huquqlarning o'ziga xos gultojisi bo'lishi lozim. Chunki ijodkor bo'lmaganda, ijod mahsuli ham bo'lmaydi. Ijodiy faoliyat, intellektual faoliyat bu o'rinda asosiy hal qiluvchi rol o'ynaydi. To'g'ri, qonun uni alohida ajratib ko'rsatadi, e'tirof etadi. Ilm-fan va ilmiy faoliyat to'g'risidagi qonunda ham, Mualliflik va turdosh huquqlar to'g'risidagi qonunda ham, Ixtirolar, foydali modellar va sanoat namunalari to'g'risidagi qonunda ham ijodkor alohida maqomga ega subyekt hisoblanadi.

Odatda ijodiy faoliyat inson aqliy faoliyatining eng yuqori cho'qqisi hisoblanadi. Aynan shu faoliyat orqali yangi g'oyalar, yangi texnologiyalar, yangi badiiy asarlar, original ijrolar vujudga keladi va fuqarolik muomalasiga kirib boradi. Biroq ijodiy faoliyat mahsulining intellektual mulk obyekti sifatidagi fuqarolik muomalasining keyingi jarayonlardagi harakatida mutlaq huquqlar obyektni "o'z qaramog'iga oladi" va bundan keyingi jarayonlarda mualliflik huquqining namoyon bo'lish holatlari xiralashadi va ikkinchi yoki uchinchi planga tushib qoladi. Nima ham deyish mumkin, bozor qonunlari, tijorat qonunlari shuni talab etadi.

Agar muallif ijod obyektiga nisbatan mutlaq huquqqa ega bo'lmasa (mutlaq huquq buyurtmachiga o'tishi shartnomada qat'iy shart qilib qo'yilgan bo'lsa) yoxud mutlaq huquqni o'zidan begonalashtirgan bo'lsa, bu holda u deyarli nomigagina mualliflik huquqi bilan qoladi. To'g'ri, intellektual faoliyatning ba'zi obyektlari bo'yicha mutlaq huquq egasi yoki obyektga nisbatan mutlaq huquqni qabul qilayotgan shaxs sotib olayotgan paytda ergashma huquq asosida ijodkor muallifga xarid narxining bir necha foizi miqdorida ulush ajratishi lozim yoxud shartnomada belgilab qo'yilgan bo'lsa, obyektidan foydalanishda olgan samaradan muallif ijodkor uchun ulush, ya'ni mukofot ajratishi kerak. Bu o'rinda ijodkor muallifni juda ham nochor

bo'lib qoldi, deb aytish qiyin. Mamlakatimizda uni moddiy va ma'naviy rag'batlantirish tizimi mavjud. Jumladan, ijodkor muallif obyektni yaratish va uning samaradorligini ta'minlash masalalari bo'yicha ilmiy tadqiqot ishlarining ilmiy daraja berilishi uchun asos bo'luvchi dissertatsiya sifatida rasmiylashtirishga ham haqli. Ilmiy unvonlar berilishida ham bu holat e'tiborga olinishi mumkin. Shuningdek, u ilm-fan, san'at sohasida faxriy unvonlar, oylik ish haqiga ustamalar olishi mumkin. Albatta, bu ijobiy holat, biroq bu ilmiy va badiiy ijodni tizimli rag'batlantirish sifatida baholanishi mumkin emas, chunki bu jarayonning ba'zi holatlarida ijodkor faoliyati uchun ne'matlarga erishishning muqarrarligidan ko'ra tasodifiyligi namoyon bo'ladi.

Patent huquqi tizimida ijodkor muallifning mualliflik huquqi FKning 1085-moddasida alohida norma sifatida shakllantirilgan. Unga ko'ra, ixtiro, foydali model, sanoat namunasiga nisbatan mualliflik huquqi va maxsus nom berish huquqi ixtiro, foydali model, sanoat namunasining muallifiga tegishlidir. Binobarin, ushbu obyektlarni o'z ijodiy mehnati bilan yaratgan shaxslar ixtirochi maqomiga ega bo'ladi va ayni paytda o'zlari yaratgan obyektlarga nisbatan maxsus nom berish huquqi ham ularga tegishlidir.

Maxsus nom berish huquqining mohiyati shundan iboratki, patent huquqi obyekti fuqarolik muomalasida bo'lganida, muayyan bir nom, shartli ramz, identifikatsiya belgisi asosida harakat qiladi va ushbu identifikatsiya belgisini nomlash ijodkor muallifga tegishli bo'ladi. Muallif ba'zi holatlarda uni o'zining nomiga qo'yish hollari ham uchraydi. Ham-maga ma'lumki, rentgen nurlari uni yaratgan ixtirochi Konrad Rentgen nomiga qo'yilgan. Qizig'i shundaki, K. Rentgen bu nurlarni har doim X nurlar deb atagan va u butun insoniyatga xizmat qilishi lozim deb hisoblab, uni patentlashga urinmagan.

Ixtiro, foydali model, sanoat namunasiga bo'lgan mualliflik huquqi va boshqa shax-

siy huquqlar patentga asoslangan huquqlar vujudga kelgan paytdan e'tiboran fuqarolik muomalasida o'zini namoyon qiladi (FKning 1085-moddasi 2-qismi). Shu o'rinda savol tug'ilishi mumkin: nima uchun patent shaxsiy huquq vujudga kelganligini guvohlantiruvchi yuridik hujjat hisoblanadi? Axir undan oldin ijodkor ham, ijodiy faoliyat ham va ijodiy faoliyat mahsuli ham mavjud bo'lgan-ku? To'g'ri, haqiqatan ham, ijodiy faoliyat mahsuli bo'lgan obyektga patent berilishi yoki berilmasligidan qat'i nazar, mualliflik huquqi mavjud bo'lgan. Biroq bunday mualliflik huquqi patent obyektiga nisbatan emas, oddiy ilmiy tadqiqot natijasiga nisbatan mualliflik huquqi tarzida namoyon bo'ladi. Qonun ixtiro, foydali model, sanoat namunasini muallifini maxsus huquqlar, imtiyozlar va ijtimoiy tushadagi afzalliklar bilan ta'min etishi mumkin deb ko'rsatadi. Ilmiy darajalar olishdagi imtiyozlar, davlat mukofotlari va faxriy unvonlar olish, xizmat uylarida qo'shimcha alohida xona tarzidagi kabinetga ega bo'lish, ijodiy ta'tillarga chiqish, davlat mukofotlari va xalqaro mukofotlar sohibi bo'lish imkoniyatlari bunga yaqqol dalildir.

Intellectual mulk huquqining fundamental negizi ijod erkinligiga borib taqaladi. Ijod erkinligi falsafiy va huquqiy jihatdan turli yondashuvlar asosida tahlil etib kelinmoqda [1]. Erkinlik insonning ajralmas xususiyati, holati, qadriyati, intilishlari, imkoniyatlari, faolligi, maqsadlarini ifodalovchi holatdir. Erkinlikning eng muhim ifodasi ijodkorlik, inson ichki ozodlikka, hurlikka erishgan taqdirda erkin bo'la oladi. Bunga esa ijod orqali erishadi. Ijod jarayonida inson o'zini anglash orqali o'z ruhiyati erkinligiga erisha oladi. Bu ruhiy tutqunlikni bartaraf etishdir. Erkinlik shaxsni ushlab turuvchi ma'naviy asosdir. U shaxsni cheklovchi barcha holatlarni yengib o'tish, haqiqiy individualizmning namoyon bo'lishidir [2].

Shunday qilib, ijod shaxsning rivojlanish imkoniyatlari erkinligi mujassami, uning qadriyatlarini o'zagi hisoblanadi. Shu sababli inson

erkinligini anglash uchun uning ijodkorlik ruhi faollashuvi lozim bo'ladi. Erkinlik ijodni voqelik doirasidan tashqari chiqishga, insonning zarurat tutqunligidan ozod bo'lishiga olib keladi [3]. Bu o'rinda shuni ham qayd etish lozimki, markscha mafkura asosida "Erkinlik anglangan zaruratsidir" degan mafkuraviy qoida yotadi [4].

Yuqoridagi qarashlar o'rtasidagi ziddiyatlarni yaqqol payqash mumkin, bir nuqtayi nazar bo'yicha erkinlik zarurat tutqunligidan xalos bo'lish bo'lsa, ikkinchisida, erkinlik zaruratni anglab yetishdir. Agar erkinlik zaruriyat va voqelikni mutlaqo inkor etsa, u holda beboshlikka, anarxiyaga, xaosga olib kelishi mumkin. Bu ijod erkinligiga nisbatan ham to'liq taalluqlidir. Agar u zarurat doirasida o'ralashib qolsa, ijod erkinligi muayyan ma'noda chegaralanib qoladi va jamiyatni rivojlantirish uchun ilg'or, original, unikal g'oyalar taqdim eta olmaydi. Shu sababli ham ijod erkinligini kishilik jamiyati uchun zarur bo'lgan yangi g'oyalar tizimi sifatida baholash o'rinli bo'lar edi.

Ijod erkinligi inson huquq va erkinliklarining tarkibiy qismi sifatida 1948-yildagi Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi (27-modda) va 1966-yildagi Ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy huquqlar to'g'risida pakt (15-modda) mazmunida ham o'z ifodasini topgan.

Shunisi diqqatga sazovorki, har ikkala xalqaro hujjatda har bir inson o'zi muallifi bo'lgan ilmiy, adabiy yoki badiiy asarlar yuzasidan ma'naviy va moddiy manfaatlari himoya qilinishi huquqiga egaligiga urg'u beriladi [5].

Ushbu xalqaro hujjatlarda texnikaviy ijod erkinligi to'g'risida ko'rsatilmagan. Biroq inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining 14-moddasida insonning ta'lim olish huquqi tarkibiy qismi sifatida texnikaviy ta'lim ham eslatib o'tiladi. O'zbekiston Respublikasining 1992-yildagi Konstitutsiyasi dastlabki loyihasida ijod erkinligi to'g'risida norma mavjud bo'lmaganini qayd etish

lozim. Ushbu norma keyinchalik, umumxalq muhokamasi davrida maxsus modda sifatida shakllantirildi va Konstitutsiyaning 42-moddasida o'z ifodasini topdi. Biroq qizig'i shundaki, bunda asosiy urg'u ilmiy va texnikaviy ijodga berildi. Holbuki, xalqaro standartlar bo'yicha ilmiy, adabiy va badiiy ijod erkinligiga alohida urg'u berilgan. 2022-yil 4-iyunda e'lon qilingan "O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy qonuni loyihasi 21-bandiga ko'ra, 42-moddaning 1-qismidagi ilmiy va texnikaviy degan so'zlar ilmiy, texnikaviy, badiiy degan so'zlar bilan almashtirilishi nazarda tutildi [6]. Binobarin, kelgusida ijod erkinligi, texnikaviy ijod erkinligi, ilmiy ijod erkinligi va badiiy ijod erkinligi tur-laridan iborat bo'lishi nazarda tutilmoqda. Bu o'rinda shuni aytish lozimki, texnikaviy ijod erkinligi ijod erkinliklari tizimida alohida sof holda uchramaydi. Odatda u ilmiy-texnika-viy ijod erkinligi sifatida talqin etiladi. L.A. Gumerov ilmiy va texnikaviy ijod, ijod erkinligining mustaqil turi sifatida mavjud deb hisoblaydi va u ilmiy-texnik faoliyat sohasida muhim ahamiyatga ega deb ko'rsatadi [7]. Ilmiy texnika faoliyati inson bilish faoliyatining turi sifatida unikal natijalar izlashga, yangi nazariyalar va texnik yechimlar yaratishga, yangi obyektlarni shakllantirishga qaratilgandir. Albatta texnikaviy ijod erkinligini kamsitmagan holda shuni aytish mumkinki, u klassik ijod erkinligi, ya'ni biz bilgan an'anaviy ijod erkinliklari tizimida mavjud emas. Balki ilmiy ijod erkinligining o'ziga xos qorishmasi sifatida namoyon bo'lmoqda. U sof holatda cheklangan doirada, ya'ni texnik ta'lim, texnik faoliyat, texnik jarayonlarni kreativ yondashuv asosida takomillastirishga qaratilgan ijodiy faoliyat sifatida baholanishi mumkin. Mehnatni ilmiy uslubda tashkil etish ratsionalizatorlik yechimlari sohasida o'zining yaqqol ifodasini topadi. Texnikaviy ijod ilmiy ijodga nisbatan kengroq ommaviylik kasb etishi ham istisno etilmay-

di. Ishlab chiqarishda band bo'lgan ishchilar, boshqa xodimlar texnikaviy ijodda har doim ham kuchli ilmiy-ijodiy xarakter kasb etmasligi mumkin. Shu ma'noda texnikaviy ijod erkinligini ijod erkinligining mustaqil komponenti sifatida ajratib ko'rsatish mumkin. Albatta, buning O'zbekiston Respublikasida alohida konstitutsion rejimga ega bo'lgani shu jihatdan olganda muayyan asosga ega.

Ilmiy ijod erkinligiga kelganda shuni ta'kidlash o'rinliki, u O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 29-oktabrdagi O'RQ 576-sonli "Ilm-fan va ilmiy faoliyat to'g'risida"gi Qonunning 3-, 12-, 14-moddalarida bilvosita o'z ifodasini topgan. Unda ilmiy ijod va axborot erkinligiga alohida urg'u beriladi. Ilmiy faoliyatga berilgan ta'rifda uning mohiyati ochib berishga harakat qilingan. Ilmiy faoliyat obyektlar, hodisa (jarayonlar)ning xususiyatlari, o'ziga xosliklari va qonuniyatlarini aniqlash maqsadida borliqni o'rganish va olingan bilimlarni amaliyotda qo'llashga yo'naltirilgan faoliyat hisoblanib, fundamental va amaliy tadqiqotlardan iboratdir.

Fundamental tadqiqotlar tabiat, jamiyat va insonning tuzilishi, shakllanishi va rivojlanishiga oid asosiy qonuniyatlar haqida yangi bilimlar olish, ular o'rtasidagi o'zaro aloqadorlik, shuningdek, muayyan faoliyat natijasida yaratilgan obyektlarni o'rganishga yo'naltirilgan nazariy va (yoki) tajribaga yo'naltirilgan faoliyat hisoblanadi.

Amaliy tadqiqotlar amaliy maqsadlarga erishish va aniq vazifalarni hal etish uchun asosan yangi bilimlar hamda fundamental tadqiqotlar natijalarini qo'llashga yo'naltirilgan faoliyat hisoblanadi.

Ilmiy faoliyat yurituvchi shaxslar:

- ilmiy faoliyat turi, yo'nalishi va vositalarini tanlash;
- ilmiy faoliyatni yakka tartibda yoki jamoaviy asosda olib borish;
- inson hayoti va salomatligi, atrof tabiiy muhitga zarar yetkazishi mumkin bo'lgan ilmiy faoliyatda qatnashishni rad qilish;

– bajargan ishining darajasi va sifatiga ko‘ra moddiy rag‘bat olish, shuningdek, ilmiy faoliyati natijalarini amaliyotga tatbiq etishdan mukofot yoki daromad olish;

– O‘zbekiston Respublikasi Davlat byudjeti mablag‘lari, ilmiy faoliyatni qo‘llab-quvvatlash jamg‘armalari va qonunchilik bilan taqiqlanmagan boshqa manbalar hisobidan moliyalashtiriladigan ilmiy loyihalar bo‘yicha tanlovlarda qonunchilikda belgilangan tartibda ishtirok etish;

– o‘zi tomonidan yoki hammualliflikda bajarilgan ilmiy ishlanmalar natijalaridan, agar ular davlat, xizmat va tijoratga oid yoki qonunchilikka muvofiq muhofaza qilinadigan boshqa sirlardan tarkib topmagan bo‘lsa, erkin foydalanish, ularni tarqatish hamda ommaviy axborot vositalarida e‘lon qilish;

– ilm-fan sohasida tadbirkorlik faoliyatini qonunchilikka muvofiq amalga oshirish;

– pedagogik faoliyat bilan shug‘ullanish, maslahatchi va ekspert bo‘lish;

– agar qonunchilikda boshqacha tartib belgilanmagan bo‘lsa, ilmiy faoliyat natijalarini ilmiy ma‘ruza, maqola, monografiya va dissertatsiya himoyasi ko‘rinishida hamda boshqa shakllarda taqdim etish huquqiga ega.

Ilmiy faoliyat yurituvchi shaxslar:

– inson hayoti va salomatligi, atrof tabiiy muhitga zarar yetkazmaslikka;

– ko‘chirmachilikka yo‘l qo‘ymaslikka, o‘zgalarning ilmiy ishlanmalarini o‘zlashtirmaslikka va yolg‘on ma‘lumotlarga asoslanmaslikka;

– intellektual mulk huquqlari va ilmiy odob-axloq qoidalariga rioya etishga majburdir.

Albatta, yuqoridagi normalar ilmiy ijod erkinligi mohiyatini ochib berishga muayyan darajada xizmat qiladi, biroq uning mazmunini to‘liq aks ettirmaydi. Buning ustiga, bevosita asosiy qonunimizning o‘zida ilmiy ijod erkinligining muayyan chegarasi ham belgilangan. Konstitutsiyaning 26-moddasi 3-qismida o‘sha kishining rozilgisiz uning

ustida tibbiy yoki ilmiy tajibalar o‘tkazilmasligi belgilab qo‘yilgan. Konstitutsiyaning 29-moddasiga ko‘ra, har kim fikrlash, so‘z va e‘tiqod erkinligiga ega. Har kim o‘zi istagan axborotni izlash, olish va uni tarqatish huquqiga ega. Amaldagi konstitutsiyaviy tuzumga qarshi qaratilgan axborot va qonun bilan belgilangan boshqa cheklashlar bundan mustasnodir. Fikr yuritish va uni ifodalash erkinligi faqat davlat siri va boshqa sirlarga taalluqli bo‘lgan taqdirdagina qonun bilan cheklanishi mumkin. Yuqoridagi konstitutsiyaviy normalar ilmiy ijod erkinligi muayyan istisnalar bilan amal qilishini ko‘rsatadi. Ilmiy ijod erkinligini ilmiy taqdiqotlar mavzusini tanlash erkinligi, usul va vositalarni belgilash erkinligi, erishilgan ilmiy natijalarni e‘lon qilish yoki e‘lon qilmaslik erkinligi ma‘nosida talqin etish mumkin. Har qanday ilmiy nazariya yashashga haqlidir. Fanda ilmiy qarashlar, nuqtayi nazarlar, nazariyalarning to‘g‘riligi ovoz berish yo‘li bilan hal etilishi, sud yoki davlat organi qarori asosida belgilab qo‘yilishi mumkin emas. Xalqaro standartlarda adabiy va badiiy ijod erkinligi to‘g‘risida ham so‘z boradi. 1886-yilgi adabiy va badiiy asarlarni muhofaza qilish to‘g‘risida xalqaro Bern konvensiyasi ham adabiy va badiiy asarlarni farqlaydi. Biroq hozircha asosiy qonunimiz badiiy ijod erkinligi bilan boyitilmoqda xolos. Bu o‘rinda savol tug‘iladi: badiiy ijod erkinligi va adabiy ijod erkinligi o‘rtasida nisbat qanday? Odatda badiiy ijod shartli obrazlar orqali ijodiy faoliyatni amalga oshirish hisoblanadi. Badiiy ijodiyot o‘z tarkibiga san‘atning bir qancha turlarini, shu jumladan, tasviriy san‘at, teatr va kino san‘ati, musiqa san‘ati va shu kabilarni ham qamrab oladi. Adabiy jarayonlar esa badiiy adabiyot yoki boshqacha aytganda, adabiy asarlar, ya‘ni she‘riyat, proza, publitsistika va shu kabi asarlarni yaratish jarayoni bilan uzviy ravishda bog‘liq. Adabiy va badiiy jarayonlarni farqlash nisbiy shartli xarakterga ega. Ular bir-biri bilan uzviy ravishda bog‘liq

va ko'p holatlarda yaxlit kategoriya sifatida tahlil etilishi mumkin. Shu ma'noda olganda Konstitutsiyaga kiritilayotgan o'zgartirishlarda adabiy ijod erkinligi alohida ajratilib ko'rsatilmagan, faqat badiiy ijod erkinligiga urg'u berilganini tanqidiy yondashuv asosida baholash o'rinli bo'lmagan bo'lar edi. Ijod erkinligi va uning tarkibiy qismlarining asosiy qonunimizda belgilab qo'yilishi Fuqarolik kodeksi loyihasining 4-bo'limida ularni yanada kengroq va batafsilroq talqin etish uchun asos bo'ladi. Ijod erkinligining asosiy qonunimizda belgilanishi shunchaki oddiy deklaratsiya, bayonot emas, u o'zini huquqiy tartibga solish yuklamalariga ega, ommaviy madaniyat sharpalari har tomondan bosib kelayotgan, so'z erkinligi, ijod erkinligi niqobi ostida har xil "bemaza" asarlar bilan virtual maydon to'ldirilayotgan hozirgi davrda ijod erkinligini to'g'ri talqin etish o'ta muhim ahamiyatga ega.

Ijod erkinligi shunchaki deklarativ mazmunga ega bo'lgan huquq emas, u ijodiy faoliyat natijasining muallifi bo'lgan ijodkorga ushbu ijod natijasiga nisbatan huquqlarning vujudga kelishi va fuqarolik muomalasiga kiritilishida imtiyozlar va afzalliklar beradi. Bunday imtiyoz va afzallik qator qonunlarda belgilab qo'yilgan. Jumladan, "Ixtirolar, foydali modellar va sanoat namunalari to'g'risidagi" Qonunning 5-moddasida ko'rsatilishicha, "sanoat mulki obyektiga bo'lgan huquq muallifga (hammualliflarga) yoki uning (ularning) huquqiy vorisiga (huquqiy vorislariga) tegishli bo'ladi va patent bilan tasdiqlanadi". Ushbu qonunning 10-moddasida ko'rsatilishicha, "xodim tomonidan o'z xizmat vazifalarini yoki ish beruvchidan olgan aniq topshiriqni bajarish munosabati bilan yaratilgan sanoat mulki obyektining patentiga bo'lgan huquq, agar bu hol ular o'rtasida tuzilgan shartnomada nazarda tutilgan bo'lsa, ish beruvchiga tegishli bo'ladi".

Fuqarolik kodeksining 695-moddasiga ko'ra, ilmiy tekshirish ishlari yoxud tajriba

konstruktorlik, texnologik ishlari pudrati shartnomasi bo'yicha pudratchi buyurtmachining yozma roziligi bilan mazkur shartnomalar bo'yicha bajarilgan ishlarining natijalarini patentlashga haqli. FKning 698-moddasiga ko'ra, pudratchi ishlarni bajarish jarayonida qo'lga kiritilgan huquqiy muhofazaga loyiq natijalarni himoya qilish choralarini ko'rishi va bu haqda buyurtmachini xabardor qilishi, buyurtmachiga bajarilgan ishlarda huquqiy muhofazaga loyiq ilmiy texnikaviy natijalardan foydalanish haqidagi maxsus litsenziyani berishi shart. Xuddi shunga o'xshash holat mualliflik huquqida muallifga nisbatan belgilab qo'yilgan afzalliklarda namoyon bo'ladi. FKning 1056-moddasi 1-qismiga ko'ra, muallifga asardan har qanday shaklda va har qanday usulda foydalanishda mutlaq huquqlar tegishlidir. Albatta, mualliflik huquqi va obyekt xizmat asari bo'lishi ham mumkin. FKning 1062-moddasida xizmat asariga bo'lgan mualliflik huquqi rejimi belgilab qo'yilgan. Xizmat vazifalarini yoki xizmat topshirig'ini bajarish tartibida yaratilgan asarga (xizmat asariga) bo'lgan muallifning shaxsiy nomulkiy huquqlari asar muallifida saqlanib qoladi.

Xizmat asaridan foydalanishga bo'lgan mutlaq huquqlar, agar muallif bilan ish beruvchi o'rtasidagi shartnomada boshqacha qoida nazarda tutilgan bo'lmasa, ish beruvchiga tegishlidir.

Xizmat asaridan foydalanishning har bir turi uchun haq miqdori va uni to'lash tartibi muallif bilan ish beruvchi o'rtasidagi shartnomada belgilanadi. Ish beruvchi bilan tuzilgan shartnomadan qat'i nazar, muallif asar oshkor qilingan vaqtdan e'tiboran o'n yil o'tganidan keyin, ish beruvchining roziligi bilan esa undan ham oldinroq asardan foydalanish va haq olish huquqini to'liq hajmda qo'lga kiritadi.

Muallifning xizmat asaridan topshiriq maqsadi taqozo etmaydigan usulda foydalanish huquqi cheklanmaydi.

Ish beruvchi xizmat asaridan har qanday tarzda foydalanishda o'z nomini ko'rsatishga yoxud uni ko'rsatishni talab qilishga haqlidir.

Mualliflik huquqi obyekti fuqarolik shartnomasi asosida yaratilgan taqdirda uning huquqiy rejimi FKning 1067-moddasida belgilab qo'yilgan.

Muallifning mulkiy huquqlarini boshqa shaxsga o'tkazish mutlaq huquqlarni boshqa shaxsga o'tkazish to'g'risidagi mualliflik shartnomasi asosida yoki mutlaq bo'lmagan huquqlarni boshqa shaxsga o'tkazish to'g'risidagi mualliflik shartnomasi asosida amalga oshirilishi mumkin.

Mutlaq huquqlarni boshqa shaxsga o'tkazish to'g'risidagi mualliflik shartnomasi faqat ushbu huquqlar o'tkazilayotgan shaxs asardan muayyan usulda va shartnomada belgilangan doirada foydalanishiga ruxsat beradi.

Mutlaq bo'lmagan huquqlarni boshqa shaxsga o'tkazish to'g'risidagi mualliflik shartnomasi foydalanuvchiga asardan shunday huquqlarni boshqa shaxsga o'tkazgan mutlaq huquqlar egasi va (yoki) bu asardan ayni shunday usulda foydalanish uchun ruxsat olgan boshqa shaxslar bilan teng ravishda foydalanishga ijozat beradi.

Mualliflik shartnomasi bo'yicha boshqa shaxsga o'tkaziladigan huquqlar, agar shartnomada bevosita boshqacha qoida nazarda tutilgan bo'lmasa, mutlaq bo'lmagan huquqlar hisoblanadi.

Asarga bo'lgan mualliflik huquqi asar aks ettirilgan moddiy obyektga bo'lgan mulk huquqi bilan bog'liq emas.

Moddiy obyektga bo'lgan mulk huquqini yoki moddiy obyektga egalik qilish huquqini boshqa shaxsga o'tkazish shu obyektga aks ettirilgan asarga bo'lgan biron-bir mualliflik huquqining o'z-o'zidan boshqa shaxsga o'tkazilishiga sabab bo'lmaydi.

Yuqoridagi holatlardan ko'rinib turibdiki, intellektual mulk obyekti hatto mehnat shartnomasi asosida ish beruvchining topshirig'i asosida yaratilgan bo'lsa ham yoxud fuqarolik shartnomasi, buyurtmachi top-

shirig'i asosida bajarilgan bo'lsa ham ushbu shartnomalar natijasida yaratilgan intellektual mulk obyektlariga nisbatan mutlaq huquqlar avtomatik ravishda ish beruvchiga yoki buyurtmachiga o'tmaydi. Buning uchun ushbu shartnomalarda mutlaq huquqning ish beruvchiga yoki buyurtmachiga o'tishi to'g'risida aniq-ravshan belgilab qo'yilishi lozim, aks holda, mehnat shartnomasining yoki fuqarolik shartnomasining mavjudligi va shu asosda intellektual mulk obyekti-ning yaratilishi ish beruvchida yoki buyurtmachida mutlaq huquqning vujudga kelishi uchun asos bo'lmaydi. Ushbu holatlar bo'yicha qonun ijodkor muallif uchun o'ziga xos ustuvorlik afzallik maqomini belgilamoqda. Huquqni qo'llash va sud amaliyotida bunga alohida e'tibor qaratish lozim. To'g'ri, ilmiy tadqiqot muassasalarida yaratilayotgan sanoat mulki obyektlari uchun ish beruvchi yoki buyurtmachi maxsus shart-sharoitlar yaratadi. U tomondan tashkil etilgan laboratoriyalarda ilmiy qurilmalar, asbob-uskunalaridan foydalaniladi, juda katta moliyaviy va iqtisodiy resurslar sarflanadi. Agar muallif ixtirochi ishtiroki va ish beruvchi buyurtmachi ishtiroki qiymatlar bo'yicha baholanadigan bo'lsa, bu ijodkor muallifning foydasiga bo'lmasligi tabiiy. Chunki ijodkor muallif o'zining aql-zakovatini, bilimini sarflagan va uning qiymatdagi ifodasi, ish haqi boshqacha tarzda to'lovlar orqali ifodalanishi mumkin. Ish beruvchi yoki buyurtmachini qiymat shaklidagi ishtiroki amalda juda katta summani tashkil etishi tabiiy (masalan, binolar, inshootlar, laboratoriya jihozlari, turli kimyoviy moddalar, tajriba sinov uskunalari, boshqa resurslar bo'yicha xarajatlar, shu jumladan, xodimlar uchun ish haqlari, ijtimoiy to'lovlar ko'rinishida namoyon bo'lib nafaqat bir necha yuz million, hatto milliard so'mlargacha borishi mumkin. Albatta, bozor munosabatlari sharoitida ish beruvchi va buyurtmachi ishtiroki va hissasi juda katta hamda salmoqli o'rin egallaydi. Bu holda ijodkor muallifni o'zi

yaratgan intellektual mulk obyektiga nisbatan mutlaq huquqlar olishda imtiyoz va afzalliklari belgilanishdan voz kechish yoxud hech bo'lmaganda ijodkor muallif huquqlari ustuvorligini, ijodkor muallif bilan ish beruvchi buyurtmachi huquqlari paritetligi prezumpsiyasini belgilash maqsadga muvofiq emasmi degan savol tug'ilishi mumkin. Fikrimizcha, bunday huquqlar paritetini belgilash uchun zarurat mavjud emas, chunki ish beruvchi yoxud buyurtmachi ijodkor muallif bilan tuzadigan shartnomada o'z ishtiroki xususiyatlaridan kelib chiqib mutlaq huquqlarning o'ziga o'tishi to'g'risida aniq-ravshan pisanda qilib qo'yishi mumkin. Bu holda mutlaq huquqlar ish beruvchiga yoki buyurtmachiga tegishli bo'ladi. Agar bunday shart belgilab qo'yilmagan bo'lsa, ijodkor muallif huquqlari ustuvorligi prezumpsiyasi amal qiladi. Huquqni qo'llash amaliyotida mualliflik shartnomalari bo'yicha ham, ilmiy tadqiqot ishlari shartnomalari bo'yicha ham, shuningdek, mehnat shartnomalari bo'yicha ham mutlaq huquqlar ish beruvchiga yoxud buyurtmachiga tegishli bo'lishi haqida shartlarning muhim shartlar sifatida belgilanish amaliyoti mavjud. Shuni ham ta'kidlash o'rinliki, tegishli mehnat shartnomalari yoki fuqarolik shartnomalarida mutlaq huquqlar kimga tegishliligi ko'rsatilmagan bo'lsa ish beruvchi yoki buyurtmachi ularni o'ziniki sifatida o'zlashtirib olish holatlari ham uchraydi. Ba'zi hollarda ijodkor mualliflar bunday holatga e'tibor bermasligi, o'z huquqlarini talab qilmasligi ham uchraydi. Ayrim holatlarda esa ish beruvchi xodim o'rtasida nizo kelib chiqishi ham mumkin. Masalan, fermer xo'jaliklaridan birida fermer xo'jaligi xodimi tomchilatib sug'orish texnologiyasiga o'zgartirishlar kiritish orqali suv va energiya sarfini teng barobarga qisqartirishga muvaffaq bo'lgan. Fermer xo'jaligi ushbu ixtiroga nisbatan mutlaq huquqni o'z nomiga rasmiylashtirib oladi. Xodim mutlaq huquqqa sheriklik asosida foydalanish bo'yicha talab qo'yganda, ish beruvchi talabni rad etadi.

Ushbu masala sud muhokamasining predmetiga aylanganda, sud xodim bilan tuzilgan mehnat shartnomasi bo'yicha ushbu ixtiro yaratilgan degan xulosaga kelib, mutlaq huquqni fermer xo'jaligiga tegishli bo'lishi haqida hal qiluv qarori qabul qiladi. Apellyatsiya instansiyasida sud xodim bilan fermer o'rtasidagi mehnat shartnomasida xodimga tomchilatib sug'orish texnologiyasini yaxshilash majburiyati yuklanmaganini, buning uchun unga qo'shimcha haq to'lanmaganiga e'tibor qaratadi hamda "Ixtirolar, sanoat namunalari va foydali modellari to'g'risida"gi Qonunning 5-moddasiga ko'ra, ushbu ixtiroga nisbatan mutlaq huquq xodimga tegishli bo'lishi to'g'risida ajrim chiqaradi.

Ijodkor mualliflar tomonidan mustaqil, tashabbuskorlik asosida intellektual mulk obyektlarini yaratish nisbatan kam kuzatiladi. Odatda intellektual mulk obyektlari ijodkor mualliflar bilan tuzilgan mehnat shartnomasi yoxud fuqarolik shartnomasi asosida yaratish holatlari ko'p uchraydi. Bunda mutlaq huquqlar taqdiri ilmiy tadqiqot ishlari shartnomasi yoki mualliflik shartnomalari orqali belgilanishi lozim. Biroq huquqni qo'llash amaliyotida bu holat aniq-ravshan belgilanmasligi holatlari kuzatiladi. Ushbu masalada yagona sud amaliyotini shakllantirish lozim. Buning uchun Oliy sud plenumi qarorlarida quyidagicha tushuntirish berish taklif etiladi: "Intellektual mulk obyektlari ish beruvchi bilan tuzilgan mehnat shartnomasi yoki buyurtmachi bilan tuzilgan fuqarolik shartnomasi asosida yaratilganda, agar qonun hujjatlarida yoki shartnomalarda boshqacha belgilanmagan bo'lsa, FKning 695-moddasi, 1056-moddasi 1-qismi mazmuniga ko'ra, mutlaq huquqlar intellektual mulk obyektlarini o'z ijodiy mehnati orqali yaratgan muallifga tegishli bo'ladi".

Bunday yondashuv qonunlarda belgilangan ijodkor muallif huquqlarining ustuvorligi taomilining huquqni qo'llash va sud amaliyotidagi o'ziga xos kafolati bo'lib xizmat qilgan bo'lar edi.

REFERENCES

1. Saidov A., Okyulov O. Nekotoryye aspekty pravovykh osnov usileniya zashchity prav i zakonnykh interesov sub'yektov tvorcheskoy deyatel'nosti [Some aspects of the legal framework of strengthening the protection of the rights and legitimate interests of subjects of creative activity]. *Proceedings on Intellectual Property*, Moscow, 2022, pp. 28–44.
2. Filosofiya. Tvorchestvo. Kul'tura [Philosophy. Creation. Culture]. Saratov, Saratov State University, 1994, p. 25.
3. Nazarycheva A.I. Svoboda tvorchestva v sisteme lichnostnykh tsennostey [Freedom of creativity in the system of personal senses]. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/svoboda-i-tvorchestvo-v-sisteme-lichnostnyh-tsennostey/>.
4. Falsafa asoslari [Foundations of philosophy]. Tashkent, O'qituvchi Publ., 1982, p. 50.
5. Inson huquqlari to'g'risida Xalqaro Bill [International Bill of Human Rights]. Tashkent, Adolat Publ., 1992, pp.16–26.
6. On Amendments and Additions to the Constitution of the Republic of Uzbekistan. Draft Constitutional Law of the Republic of Uzbekistan. *Xalq so'zi – Folk word*, 2022, June 25, , no. 132-133 (8194-8195), p. 3.
7. Gumerov L.A. Individual'noye dogovornoye regulirovaniye pravootnosheniy v nauchno-tekhnologicheskoy sfere [Individual contractual regulation of legal relations in the scientific and technological sphere]. *Scientific notes of the Kazan branch of the Russian State University of Justice*, 2021, vol. 17, pp. 3–8.
8. The Universal Declaration of Human Rights. Available at: <https://constitution.uz/oz/pages/humanrights/>.
9. Economic, social and cultural rights. National Center of the Republic of Uzbekistan on Human Rights website. Available at: <https://nhrc.uz/oz/menu/itisodij-izhtimoiy-va-madaniy-uular/>.
10. International Berne Convention on the Protection of Literary and Artistic Works. Available at: https://www.wipo.int/treaties/en/ip/berne/summary_berne.html/.
11. Bogustov A.A., Glonina V.N., Rozhkova M.A. et al. Tsivilisticheskaya kontseptsiya intellektual'noy sobstvennosti v sisteme rossiyskogo prava [Civilistic concept of intellectual property in the system of Russian law]. Ed. M.A. Rozhkova. Moscow, Statut Publ., 2018, 271 p.
12. Okyulov O. Fuqarolik kodeksi real voqelikni aks ettirmog'i lozim [The Civil Code should reflect the realities]. *Huquq – Law*, 2020, no. 26 (1223), p. 7.
13. Okyulov O. Sud va huquqni qo'llash amaliyotida adolat, insofilik, oqilonalik tamoyillaridan foydalanishning metodologik masalalari [Methodological issues of the use of the principles of justice, fairness and reasonableness in judicial and law enforcement operations]. *Yurist axborotnomasi – Lawyer's Bulletin*, 2020, pp. 55–63.
14. Okyulov O. Issues of increasing the influence of intellectual property law institutions on the development of innovation. Tashkent, Turon Zamin Ziya Publ., 2016.
15. Okyulov O. Voprosy formirovaniya natsional'noy pravovoy sistemy bor'by protiv kul'turnogo piratstva [Issues of formation of the national legal system of combating cultural piracy]. *Review of Law Sciences*, 2020, no. 1, pp. 51–54. DOI: 10.24412/2181-1148-2020-1-51-54/.

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

2023-YIL 1-SON

VOLUME 3 / ISSUE 1 / 2023

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.3.1.

BOSH MUHARRIR:

Xodjayev Baxshillo Kamolovich

Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor, y. f. d., dotsent

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Ikrom Ergashev

Ilmiy boshqarma boshlig'i, yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Mas'ul muharrir: N. Ramazonov

Muharrirlar: Sh. Jahonov, Y. Mahmudov, Y. Yarmolik,
F. Muhammadiyeva, Sh. Yusupova

Musahhih: M. Patillayeva

Texnik muharrirlar: U. Sapayev, D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahar, Sayilgoh ko'chasi, 35.

Tel.: (0371) 233-66-36, 233-41-09.

Faks: (0371) 233-37-48.

Veb-sayt: www.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

Obuna indeksi: 1387.

Jurnal 24.02.2023-yilda tipografiyaga topshirildi.

Qog'oz bichimi: A4. Shartli 19,30 b.t. Adadi: 100.

Buyurtma raqami: 11.

TDYU tipografiyasida chop etildi.